

Repliek

Piaget-Marx.

Antwoord op R. Commers' twijfels over een vergelijking

1. Om te beginnen wil ik nog eens de kern van mijn vergelijking duidelijk maken. Tegen sommige ultra-marxistische piagetianen in ben ik *niet* van mening dat Marx en Piaget, zoals ze beiden voor ons staan, volledig verenigbaar zijn in de gebieden die ze beiden hebben aangeraakt. Tegen de orthodoxen van beide kampen in denk ik dat deze twee zeer grote denkers moeten aangevuld en verbeterd worden. Geen van beiden heeft zijn gigantisch projekt ooit afgewerkt. Ik geloof echter wel dat groepen onderzoekers die met beider werk grondig vertrouwd zijn, in team werk de twee projecten moeten en kunnen voortzetten. In tegenstelling tot hen die de «God who failed» ervaring hebben gehad, ofwel met Marx ofwel met Piaget, sta ik uiteraard grondig positief tegenover deze beide, intern onvollledige en kontradiktorische, maar vruchtbare systemen, die voor mij het enorme voordeel hebben dat ze tegelijkertijd wijsbegeerten en wetenschappen zijn. Niets is mij vreemder dan Althussers «coupure épistémologique». De Piaget van de filosofische romans vind ik volledig terug in de studies over de logika, en de Marx van de «Economisch-filosofische manuskripten» vind ik volledig terug in «Het Kapitaal» en de «Grundrisse».
2. Nu zou ik kort willen antwoorden op de konkrete argumenten van Ronald Commers, die vooral de «Etudes Sociologiques» van Piaget betreffen. De rijpste tekst uit dat boek is zeker het eerste hoofdstuk (ontleend aan deel III van de «Introduction à l'Epistémologie Génétique», van 1951, Piagets filosofisch magnum opus). Piaget zelf zegt dat het de synthese bevat van wat werd uiteengezet in zijn vroegere sociologische bijdragen uit 1941, 1944 en 1945 (opgenomen in de volgende hoofdstukken). Ik concentreer me dus op dit eerste hoofdstuk.
3. Reeds in de inleiding (van 1965) wordt de intellectuele ontwikkeling van de mens, in zijn sociale en psychologische geschiedenis, «dialektisch» genoemd, d.w.z. door een aantal konflikten en krisissen, «onevenwichten» en «antagonismen» evoluerend naar een toestand van «equilibrium». Dit lijkt verdacht veel op een eschatologisch marxisme. Vandaar ook dat de talrijke verwijzingen naar Marx, die het boek (en vooral dit hoofdstuk) bevat, ons niet verbazen.
4. De dialektiek van basis en bovenbouw wordt, met expliciete verwijzing naar Marx, ingevoerd op p. 27, en het thema van de technologische ontwikkeling van de maatschappij wordt letterlijk overgenomen in de tegenstelling geëxterioriseerde aktie – geïnterioriseerde aktie, waarvan de eerste de dynamiek van de tweede bepaalt.
5. In tegenstelling tot wat R. Commers beweert, wordt op twee cruciale plaatsen het begrip «arbeid» wel degelijk ingevoerd, nl. op p. 30 en pp. 90-91. Zo lezen we op p. 30: «De verhouding tussen het subjekt en het materieel objekt wijzigt aldus het subjekt en het objekt tegelijkertijd door de assimilatie van laatstgenoemde aan eerstgenoemde en de akkommodatie

van eerstgenoemde aan laatstgenoemde». Deze passus wordt voorafgegaan, in puur marxistische zin, door de opmerking dat de actieve subjekt-subjekt interactie in dialektische wisselwerking staat met de subjekt-object interactie, en er dus niet van te scheiden is. Deze dubbele bewering wordt gestaafd door een lang citaat uit Marx' «Kapitaal» (Kautsky-uitgave) precies over het begrip «arbeid». Op pp. 90-91 wordt het voorbeeld aangehaald van een groep metsers die de pijlers van een brug bouwen, om aan te geven hoe uit de analyse van de technologische handelingen blijkt dat de logische denkbewerkingen stammen uit de samenwerking en de techniek.

6. Pareto, Walras en Durkheim worden weliswaar herhaaldelijk aangehaald, maar zij worden uitdrukkelijk (ik zeg wel: *uitdrukkelijk*) verworpen ten gunste van Marx. Dit gebeurt vooral op twee gebieden: betreffende de relaties individu-interactie-sociale totaliteit en betreffende de verhouding synchronie-diachronie. Op pp. 46-49 wordt getoond hoe bij Durkheim de totaliteit en haar mythen domineren in de maatschappelijke verklaring, bij Pareto, daarentegen, de interactie tussen het individu en de hem aandrijvende belangen. Beiden worden verworpen: Durkheim als te globalistisch, Pareto als te atomistisch. Bovendien domineert bij Durkheim te sterk een kollektieve rationaliteit, bij Pareto te sterk een individuele irrationaliteit. Tegen deze twee eenzijdigheden wordt dan Marx als oplossing aanbevolen (en hier citeer ik uitvoerig omdat het evenwichtdenken van Piaget *tot aan het socialisme toe gaat*): «Principieel plaatst het marxistische model zich dus op het terrein van de operatorische verklaring (*explication opératoire*, ieder Piagetkenner weet dat dit Piaget's eigen verklaringsschema is, L.A.), waarbij het gedrag van de mens in de samenleving zijn voorstelling bepaalt en niet omgekeerd, en de implicatie (i.e. de rationeel begrepen verbanden, de «menselijke mens» van Marx, L.A.) zich beetje bij beetje ontwikkelt uit een voorafgaandelijk kausaal systeem dat ze gedeeltelijk gaat doubleren maar niet vervangen. Met de differentiatie van de maatschappij in klassen en met de verschillende verhoudingen van samenwerking (binnen een klasse) of van strijd en dwang geven de normen, waarden en tekens (met inbegrip van de ideologieën) aanleiding tot verschillende superstructuren... Het volstaat, de manier vast te stellen waarop Marx het maatschappelijk evenwicht interpreteert, dat volgens hem zal bereikt zijn wanneer het socialisme zal gevestigd zijn, om de rol vast te stellen die hij er doet in spelen door de zedelijke normen (die dan de juridische regels en de Staat zelf opsloren) en de rationele normen (waarbij de wetenschap van haar kant de metafysische ideologieën opsloort)...» (pp. 48-49). Deze verwijzing naar het socialisme, als het maatschappelijk stelsel waarin de hiërarchische ondergeschiktheidsrelaties (die voor Piaget in-fantiel van aard zijn, en kenmerkend voor het recht zowel als voor de Staat) kunnen vervangen worden door *wederkerige* en *egalitaire* relaties (voorwaarde voor Piaget's autonome moraal), vinden we terug op p. 59. Op pp. 76-77 drukt Piaget nogmaals zijn voorkeur uit voor Marx' stelling dat de aktieteknische infrastructuur bepalend is voor de cognitieve bovenbouw, ten nadele van Durkheim en Tarde.

7. R. Commers' twijfels kunnen misschien verklaard worden door het feit dat Piaget – hierin Blau en anderen anticiperend – een sociologie als *veralgemeende ruileconomie* heeft voorgesteld. Het enige concrete werk, echter, dat Piaget over de ruil heeft gedaan, is vergelijkingen opstellen, die

kwalitatieve kopieën zijn van het optimaal economisch evenwicht van Walras-Pareto, om ze toe te passen op niet-economische situaties (de dialoog-diskussie). Nochtans – *en dit is centraal* –, op p. 96 wordt uitdrukkelijk gezegd dat deze evenwichtsvoorwaarden *niet* te bereiken zijn door het vrije spel van het klassiek liberalisme. Een *anarcho-socialisme* (de lezer zal zich uit ons interview herinneren dat, tegen de apolitieke Kohlberg in, Piaget's werk «Le jugement moral chez l'enfant» een uitdrukkelijke politieke draagwijdte heeft) is de noodzakelijke voorwaarde voor de realisatie van Piaget's moreel en logisch evenwicht: «De evenwichtstoestand... is aldus ondergeschikt aan een maatschappelijke situatie van autonome samenwerking gebaseerd op de gelijkheid en de wederkerigheid van de partners, waarbij men zich tegelijkertijd vrijmaakt van de anomie eigen aan het egocentrisme en van de heteronomie eigen aan de dwang» (p. 96). Op diezelfde bladzijde wordt uitdrukkelijk de «vrije ruil» als ontoereikend bestempeld om dit resultaat te bereiken. Hoeft het gezegd dat Marx, wanneer hij het socio-communisme als antidoot tegen de krisissen van het kapitalisme aanbiedt, letterlijk hetzelfde heeft geschreven?

8. Wanneer dit alles niet genoeg is om een vergelijking (zonder identificatie!) van Piaget met Marx ook in concreto noodzakelijk te maken, dan weet ik niet wat R. Commers nog meer zou nodig hebben. Het is natuurlijk wel een feit – en W. Callebaut en ik hebben dat ook gezegd – dat Piaget in zijn later werk, van 1965 tot zijn dood, de morele en sociologische bronnen die hij hier had gevonden (eigenlijk de mogelijkheid om een dynamische dialooglogika op te stellen), ongebruikt heeft gelaten (zelfs al heeft hij zich in zijn laatste jaren zo intens op kontradictie en dialektiek gericht). Aan ons dan om van zijn «Essai sur les valeurs qualitatives et sociologie statique (synchrone)» van 1941 – dat hij duidelijk onvoldoende vond (zie zijn elementaire theorie van krisissen van de ruil op pp. 118-119) – ook een diachronische versie te geven, en dit gedeelte van zijn werk te verbinden met de formele en epistemologische problemen over ruimte, tijd, getal en causaliteit.

9. Zelfs in hun meest manifeste tekortkomingen zijn Piaget en Marx aan elkaar verwant. 1) Beiden hebben de invloed van de structuur van het milieu onderschat: Piaget moet worden aangevuld met de ekologische psychologie van Gibson, die wél de uitwendige structuur in rekening brengt, en Marx moet worden aangevuld met een dynamische ekologie (waarvan ik geen voorbeelden ken). 2) Beiden hebben een unilineaire ontwikkeling, en geen interfererende reeks van ontwikkelingen gesteld: Marx moet worden aangevuld met Wallerstein e.a., en de globale stadia van Piaget moeten worden aangevuld door een veelheid van ontwikkelingen die taak- en objektgebonden blijven. 3) Marx én Piaget, alhoewel de ene in beginsel de onbeperkte geldigheid van de dialektiek ook in het kommunisme, en de andere in beginsel het noodzakelijk voortwerken van «*équilibres majeurs*» ook in de volwassenheid bevestigt, hebben zich te veel laten fascineren door de eschatologische droom, om ook maar iets concreet te zeggen over, enerzijds, de dialektiek zonder grenzen (in het kommunisme), en, anderzijds, equilibratie en volwassenheid.

10. Wat de laatste opmerking betreft van R. Commers (waarin hij me vraagt, aan te tonen dat Marx werkelijk een algemene synthetische studie van de mens heeft bedoeld, naast zijn activistische bekommernissen), daarop kan ik, in dit kort bestek, slechts zeer summier antwoorden. Mijns inziens is iemand die betoogt dat economie, sociologie en psychologie

nooit in afzondering kunnen bedreven worden en alledrie moeten gefundeerd worden in een synthetische geschiedenis van de menselijke arbeid, inderdaad uit op een algemene, praktisch bruikbare en historisch exakte anthropologie (pace Althusser) op historische basis. Maar alleen een grondige marxologische analyse van de jeugdwerken tot de «Deutsche Ideologie» en hun latere sporen zou dit werkelijk kunnen staven. Meer dan dit kan ik hier niet verdedigen.

11. Tenslotte, en om met een persoonlijke en humoristische noot te eindigen: aangezien Ronald Commers zo goed is geweest om me zijn eigen exemplaar van de «Etudes Sociologiques» te lenen, waarin hijzelf zeker de helft van de bewijsplaatsen die ik hier aanhaal, met de verwijzing «Marx heeft geannoteerd, vermoed ik dat zijn repliek de bedoeling had, mij te doen zeggen wat hij zelf al wist. Wij zijn dus eigenlijk, m.i., in wezen akkoord.

P.S. Ik zou van deze gelegenheid willen gebruik maken om een nutteloze polemiek te vermijden. In «De Morgen» is mijn vergelijking Marx-Piaget uitgespeeld tegen het artikel van Dany Jacobs. Ik betreur dat. Ik ben er zeker van dat een «marxistische» psychologie méér nodig heeft dan Piaget: eerst en vooral de grote eenzame voorloper Politzer («Critique des fondements de la psychologie») en vervolgens, zoals Jacobs opmerkt, Sève; dan de Holzkamp-Gruppe en hun bijdragen en, last but not least, de zo belangrijke Russen, leerlingen van Vygotsky (Leontiev, e.a.). Ook de psychoanalyse lijkt me een onvervangbare rol te moeten spelen. In deze polyfonie heeft Piaget weliswaar een centrale, maar geen dominerende rol. Ook wat Jacobs aan de orde stelt, verdient dringend aandacht.

Leo APOSTEL